

Бригада нова - борци стари

Формирање Прве косовско метохијске НОУ бригаде

Према процени Главног штаба НОВ и ПО Македоније, почетком јуна 1944. били су остварени потребни предуслови да се од дотадашњег састава Прве македонско-косовске НОУ бригаде формирају две: Прва македонска и Прва косовско-метохијска народноослободилачка ударна бригада.

Било је то у време када се назирао дефинитивни пораз фашистичке Немачке и њених сателита на Балкану - Румуније и Бугарске - и када су јединице НОВЈ на целом југословенском ратишту водиле офанзивне операције за истеривање окупатора из земље.

Савезничке армије искрцале су се 6. јуна 1944. у Нормандији и после првих победа и образовања мостобрана, створиле неопходне услове да поведу шире и снажније офанзивне операције преко северозападне Европе ка Немачкој.

Тако је био отворен толико очекивани Други фронт. Тај догађај потврдио је чврстину и одлучност антихитлеровске коалиције да уништи фашистичког агресора. Изјаловила су се и она потајна очекивања фашистичке Немачке и њених савезника да ће та „неприродна коалиција бољшевика и капиталиста" пропасти под притиском супротних интереса њених чланица.

Црвеној армији, која је на источном фронту већ дуже време неуморно и систематски потискивала оружане формације фашистичке Немачке и која је ослобођењем територије СССР-а пренела ратне операције према Балкану и самој Немачкој, на западу су се придружиле армије западних савезника, што је приморало Немце на повлачење на истоку.

Фашистичка Немачка нашла се истовремено под ударима са две стране.

У Југославији се, у повољнијим условима него икада раније, још брже и успешније настављала народноослободилачка борба. После неуспеха немачког десанта на Дрвар, који је био предузет ради разбијања руководства Народноослободилачког покрета Југославије и после преласка војног и политичког руководства нове Југославије на Вис, донета је одлука да се главне снаге НОВЈ употребе у операцијама за коначно ослобођење Србије.

Ослањајући се на остварене победе над снагама окупатора и његових помагача и придржавајући се одлука Другог заседања АВНОЈ-а, Национални комитет ослобођења је, ради међународног признања нове Југославије, прихватио предложене преговоре са краљевском владом у избеглиштву, на чијем се челу тада налазио др Иван Шубашић. Ти преговори завршени су споразумом Тито-Шубашић, којим се избегличка влада обавезала да четнике и њиховог команданта Дражу Михаиловића осуди као издајнике, да призна НОВ Југославије, а да своју активност у иностранству усмери у интересу народноослободилачке борбе. Са своје стране, НКОЈ се обавезао да до потпуног ослобођења земље неће постављати питање коначног уређења нове државе.

Та велика победа народноослободилачког покрета дала је у свим крајевима Југославије још већи подстрек за борбу против окупатора и његових слугу. Настављале су се офанзивне операције, јединице НОВЈ Југославије ређале су нове победе, па се тако непрестано ширила слободна територија, на њој су јачали и учвршћивали се органи нове народне власти.

У Македонији, на чијој је територији тада формирана Прва косовско-метохијска народноослободилачка ударна бригада, борба против немачких и бугарских окупатора и њихових помагача је тих дана такође добијала шири размах. После потпуног неуспеха офанзивних операција, које су непријатељске снаге предузеле у априлу и мају 1944. против јединица НОВ Македоније у западној и источној Македонији, ситуација се преокренула у корист НОВ Македоније. Њене јединице су прешле у наступање, што је довело до проширења слободне територије и стварања нових бригада. У таквој ситуацији почеле су и припреме за прво заседање Антифашистичког собрања народног ослобођења Македоније.

И на Косову и Метохији, под утицајем победе НОВ Југославије, почели су да се стварају повољнији услови. Овоме у прилог ишле су и успешне борбе НОВ Албаније против окупатора и тамошњих домаћих издајника, као и све шира пријатељска сарадња НОВ Југославије и НОВ Албаније у борби против заједничког непријатеља.

Формирање Прве косовско-метохијске бригаде било је неколико пута одлагано због офанзивних дејстава немачко-балистичких снага.

Село Збачди, 24. јун 1944. Постројени су стари борци косовско-метохијских батаљона из састава Прве македонско-косовске НОУ бригаде, борци који су се прекалили и стекли велико ратно искуство у жестоким окршајима са непријатељима свих врста. Формирана је Прва косовско-метохијска НОУ бригада.

Ти стари борци подељени су у три батаљона: поред ранијих батаљона „Боро Вукмировић" и „Рамиз Садику", формиран је и трећи батаљон „Ацо Маровић", који је добио име по познатом

борцу са Косова, секретару Среског комитета КПЈ за грачанички срез и члану Обласног комитета КПЈ.

На дан формирања бригада је имала 292 борца: први батаљон 79, други батаљон 77, трећи батаљон 77, чета пратећих оруђа 35, при штабу бригаде 24 борца. Они су били наоружани 201 пушком, 51 пушкомитраљезом, 36 шмајсера, 3 тешка митраљеза и 2 тешка бацача. Располагало се 21 коњем, са три сигнална пиштоља и „неограниченом количином“ муниције.¹²⁴⁾

Неколико дана пре формирања бригаде добијена је опрема од Савезника (падобранима су спуштени оружје, муниција и друга опрема), тако да је бригада била добро наоружана и одевена, па је личила „потпуно на регуларну војску“.

„Само оснивање бригаде и предаја заставе било је врло лепо. О томе ћете моћи читати у нашем листу Титовац' који се налази у штампи“ - обавестио је Обласни комитет КПЈ за Косово и Метохију неколико дана после формирања бригаде, Мита Милковић, члан Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију.¹²⁵⁾

Пре почетка свечаности, када су дошли на зборно место Кошариште, политички комесар Главног штаба НОВ и ПО Македоније Цветко Узуновски и заменик команданта тог штаба НОВ и ПО Македоније Панче Неделковски, примили су рапорт који им је предао дотадашњи командант Прве македонско-косовске НОУ бригаде Петар Брајовић и потом обишли постројене батаљоне. Цветко Узуновски је одао признање косовским батаљонима за допринос борби македонског народа за национално ослобођење; да су храбро и само водили борбу против окупатора и домаћих издајника и то раме уз раме са македонским партизанима. Јуначки подвизи и заједничке оружане борбе са македонским партизанским батаљонима остаће у трајном сећању наших бораца и македонског народа - рекао је тада Цветко Узуновски и наставио да су борци са Косова и Метохије часно и смело, као прави Титови партизани, са друговима Македонцима, гордо носили Титову заставу слободе и под њом се јуначки борили. Заједничком проливеом крвљу македонских и косовских бораца „по пољима, брдима, планинама од Дебра преко Кленовца, Караормана, Славеј планине, преко Галичице, Кајмакчлана, Кожуф планине и Бабе као и других места, стварано је јединство и братство наших народа. Ово јединство, запечаћено (са) проливеом крвљу наших бораца и читавог народа не може никада и нико заборавити ... „Заставу, велико знамење са петокраком, српом и чекићем, понесите као знак вашег пожртвовања, као блистав симбол ваших заслуга у досадашњим оружаним акцијама... Желим у име Главног штаба Македоније и свих бораца Македоније да смело и часно борите се под истом и да са

¹²⁴⁾ Зборник, том XIX, књ. 1, док. 148. (Ови подаци су на посебном листу били приложени уз писмо које је Мита Милковић упутио обласном комитету КПЈ, а чији оригинал није нађен у ратној архиви Обласног комитета.)

¹²⁵⁾ Писмо није сачувано. копија се налази код аутора ове књиге.

њом дођете победоносно на Космет..." завршио је говор Цветко Узуновски, политички комесар Главног штаба НОВ и ПО Македоније.¹²⁶⁾

Заменик Главног штаба НОВ и ПО Македоније, Панчо Неделковски, предао је затим црвену заставу са петокраком, српом и чекићем, на којој је било исписано „Прва косовско-метохијска народноослободилачка ударна бригада”.

Заставу је примио дотадашњи командант Прве македонско-косовске НОУ бригаде, Петар Брајовић, који је наредбом Главног штаба НОВ и ПО Македоније био постављен за команданта новоформиране Прве косовско-метохијске НОУ бригаде.¹²⁷⁾

Он је у име бораца косовских батаљона рекао:

„Овај дан није значајан само за Косово и Метохију. Овај дан је још један доказ силе народа Југославије, силе велике Титове војске. Овај дан је још један ударац више на крвавог фашистичког окупатора и његове слуге.

Другови, ми смо још прошле године формирано као саставни део Прве македонско-косовске бригаде. Та бригада је од историјског значаја. Дјела те бригаде биће написана златним словима у повјесници српског и македонских народа...

Ми Срби и Црногорци са нашом борбом доказали смо читавом македонском народу да немамо ништа заједничко са оним Србима који су преко двадесет година пљачкали, премлаћивали и убијали напаћени македонски народ.

Ми смо доказали да немамо ништа заједничког са жандарским кундацима и четничким камама.

Кичево, Фуштани, Богумила и многи други бојеви су доказ нашег братства - нашег јединства. Заједничке патње, заједничка проливена крв, заједничке побједи су читавом македонском народу отворили очи и доказали да смо им ми заиста права браћа, да се боримо за заједничку слободу. У томе се другови састоји историјска улога наших батаљона у саставу досадашње Прве македонско-косовске ударне бригаде.

Ми смо борци из те бригаде. Зато се пред нама намећу задаци да и даље кроз борбу кујемо јединство не само са македонским народом, већ и са свим народима Југославије. Пред овом светом заставом заветујемо се да ћемо још јаче, још немилосрдније ударати по непријатељу, да ћемо под овом заставом извршавати сва наређења која нам се дају, да ћемо под овом заставом достојно репрезентовати имена наших батаљона, Бора Вукмировића, Рамиза Садика и Аца Маровића да ћемо са овом заставом поћи на Косово и Метохију и остварити оно за шта су се они борили, оно за што су они дали своје животе, да ћемо осветити проливену крв наших најбољих другова. Та крв нас зове да данас још јаче стегнемо

¹²⁶⁾ Историјска комисија ПК КПЈ за Косово и Метохију, Приштина, НОБ-Ф/2.

¹²⁷⁾ Исто.

песнице и размрсамо фашистичког окупатора и његове слуге. Та крв нас зове да што прије ослободимо народе Косова и Метохије - народе Југославије.

Другови, нека нас надахне дух велике Титове војске: да будемо истрајни и чврсти у борби, као што је чврста и истрајна Титова војска, да уништавамо непријатеља, као што га уништава Титова војска.

Да живи братство и јединство српског и македонског народа

Да живи Главни штаб НОВ и ПО Македоније.

Да живи Главни штаб НОВ и ПО Косова и Метохије.

Да живи Врховни штаб НОВ и ПО Југославије.

Да живи наш Врховни командант Маршал Јосип Броз Тито."

Командант бригаде, Петар Брајовић, на крају говора обратио се Илији Мићуновићу, борцу бригаде, предао му заставу коју треба да носи пред бригадом:

„Прими, носи и чувај заставу Прве косовско-метохијске народноослободилачке ударне бригаде онако како доликује да је носи и чува прави јунак Титових партизана”.

Одговор Илије Мићуновића био је кратак:

„Понос и част ми је велика што ми је поверено да носим заставу Прве косовско-метохијске бригаде, у борби за уништење непријатеља, народа Југославије а заставу ћу чувати као зеницу свога ока”.^{128)*1}

На крају свечаног дела формирања Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, у име ОК КПЈ за Косово и Метохију, говорио је и Мита Милковић, а потом су прочитани телеграми.

Први телеграм, чије је читање било прекидано дуготрајним аплаузима, био је упућен врховном команданту НОВ и ПО Југославије, маршалу Јосипу Брозу Титу.

„Драги друже Тито,

Кроз крваве и тешке борбе против фашистичких окупатора и његових слугу у којима смо уједињени братском љубављу и истим идеалом Демократском и федеративном Југославијом, учествовали заједно са нашом браћом Македонцима - створили смо Прву косовско-метохијску народноослободилачку бригаду.

Са ове данашње свечаности, окупљени под твојом великом народноослободилачком заставом, шаљемо теби, нашем драгом команданту и вођи, пламене, борбене, другарске поздраве са заветом да ћемо и даље неуморно водити борбу против окупатора и свих народних издајица, да ћемо уложити све силе да стално учвршћујемо братство и јединство наших народа да би[смо] заједнички извојевали достојно место

¹²⁸⁾ Исто.

Косову и Метохији у саставу Демократске федеративне Југославије.

Живела Демократска федеративна Југославија!
Живео Врховни штаб НОВ и ПО Југославије!
Живео наш Врховни командант друг Тито!"

Други телеграм, који је такође био поздрављен бурним аплаузом, био је упућен Главном штабу НОВ и ПО Македоније.

„Драги другови,

Са свечаног формирања Прве косовско-метохијске народноослободилачке ударне бригаде, шаљемо вам борбене братске поздраве и захвалност на указаној нам помоћи око оснивања наше бригаде.

Уверавамо вас да ћемо нашу заједничку борбу наставити, да, као и до сада, тако и убудуће, нећемо жалити крв да заједно са вама, заједно са осталим друговима наше Народноослободилачке војске остваримо слободну Македонију у Федеративној демократској Југославији.

Живео Главни штаб народноослободилачке војске и партизанских одреда Македоније и његов командант генерал друг Апостолски.

Живела слободна Македонија у слободној Федеративној Југославији".

Трећи телеграм, који је упућен Главном штабу народноослободилачке војске и партизанских одреда за Косово и Метохију, био је поздрављен са одушевљењем:

„Драги другови,

Данас, 24. VI 1944. године основана је Прва косовско-метохијска народноослободилачка бригада. Овај дан радости и весеља наших напаћених народа биће забележен као почетак младе народноослободилачке војске Косова и Метохије.

Са ове свечаности, иако далеко од вас, наших драгих руководилаца и другова, ми вас поздрављамо и уверавамо, а преко вас и наше народе, да се можете на нас потпуно ослонити и да ћемо знање и искуство које смо добили у борби против окупатора и његових слугу ставити у службу ослобођења Косова и Метохије од окупатора и његових слугу, у службу уједињења наших народа у Демократској и федеративној Југославији.

Живео Главни штаб НОВ и ПО Космета и његов командант Фадиљ Хоџа!

Живело јединство народа Косова и Метохије!

У тим телеграмима, као што се уочава, има неколико реченица и парола које су тог тренутка биле посебно актуелне или специфичне и одговарале тадашњим условима на Косову и Метохији и у Македонији: „Демократска федеративна Југославија“, „Слободна

Македонија у федеративној демократској Југославији, „учвршћење братства и јединства народа Југославије“ „достојно мјесто Косова и Метохије у саставу Демократске федеративне Југославије“, захвалност Главном штабу НОВ и ПО Македоније на указаној помоћи око стварања Прве косовско-метохијске бригаде, формирање бригаде ван територије Косова и Метохије и др.

На свим телеграмима налазили су се потписи команданта и комесара бригаде Петра Брајовића и Митра Радусиновића, као и место и датум одржавања свечаности, тј. „Положај 24. VI 1944. године“.

Борци су, затим, чврстим кораком продефиловали испред заставе и поздравили је онако како то раде војници.

Веселје је настало после одржаних говора. На њему су, поред бораца Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, учествовали и борци Прве македонске бригаде, која је била формирана 8. VI 1944. у оближњем Локову, као и народ околних македонских села.

Свечаности и каснијем весељу бораца присуствовао је и шеф савезничке војне мисије, која се налазила уз део Главног штаба НОВ и ПО Македоније у западној Македонији - капетан Д.С.М. Мекдоналд.

На овој свечаности први пут је певана и корачница Прве косовско-метохијске народноослободилачке бригаде, чије је речи написао Митар Радусиновић, политички комесар бригаде:

„Без фанфара и звучних парада
У борби против крвника
Постадосмо Космета бригада
Храбра смела Титова војска.
Док пушка хероја бије
И кроз крв слобода хита
Гордо се над нама вије
Застава друга Тита“

О штабу бригаде

Поменимо овде и неспоразуме око датума формирања Прве косовско-метохијске народноослободилачке ударне бригаде, око њеног назива и око састава штаба ове бригаде.

У коментару „Зборника и података о народноослободилачком рату народа Југославије“ написано је да је косовска бригада формирана 15. јуна 1944. године.¹²⁹⁾

И у другом коментару редакције Зборника¹³⁰⁾ поновљено је да је Прва косовско-метохијска НОУ бригада формирана на Караорману 15. јуна 1944, а коментар је проширен податком да су у састав те бригаде ушле „два косметска батаљона и једна руска чета“, те

¹²⁹⁾ Том VII, књ. 3, док. 62.

¹³⁰⁾ Том VII, књ. 3, док. бр. 86.

да је та руска чета била састављена од заробљеника црвеноармејаца који су пришли партизанима.

У трећем редакцијском коментару написано је да су у Дебарцима „почетком јуна 1944" формирана Прва македонска и Прва косовска бригада.¹³¹⁾

Најзад, као датум формирања Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, такође у редакцијском коментару Зборника,^{к.2)} наводи се и 6. јун 1944.

Очигледно, ради се о грешкама које су починили коментатори докумената, а не о грешкама у самим документима. Према томе, податак да је Прва косовско-метохијска НОУ бригада формирана 24. јуна 1944. не може бити споран.

У већ цитираним коментарима, па и у многим документима, често је за Прву косовско-метохијску НОУ бригаду употребљиван и скраћени назив „Прва косовска..." До скраћења њеног назива долазило је из разних разлога:

Борци ове бригаде називани су „Косовари" или „Косовци", па је из тога произашло и „Косовска бригада" или „Косоварска бригада".

У новије време, претходни назив области, односно покрајине „Косово и Метохија" замењен је са „Косово", па је то још више утицало да се и бригада назива „косовска". Тако је, на пример, у Записнику са 86. Председништва СФРЈ од 1. јула 1981, када је донета одлука о проглашењу Прве косовско-метохијске бригаде за пролетерску бригаду, употребљен скраћени назив Косовска. Тек на седници коју је Председништво СФРЈ одржало 8. октобра 1986. измењен је закључак са седнице од 1. јула 1981, у делу који се односи на доделу назива „пролетерска" ратним бригадама и уместо 1. косовска бригада гласи 1. косовско-метохијска бригада.

Можда све ово и не би заслуживало посебно објашњење да у току рата није дошло до озбиљнијег неспоразума. Наиме, маја 1944. формирана је 1. косовска бригада, која је дејствовала под командом Оперативног штаба за сектор Куманово-Врање. За њено постојање, односно формирање, део Главног штаба НОВ и ПО Македоније који се налазио у западној Македонији није знао.^{III)}

¹³¹¹ том VII, књ. 4.

¹³²¹ том II, књ. 13, док. 280.

¹³³⁾ О овој Првој косовској бригади њеном формирању и њеним дејствима сачувани су документи - телеграми АВЈЈ - Рег. 2-1/1 к. 234, из којих се између осталог, види да је један њен део учествовао у борбама у источној Македонији у време познате мајске офанзиве бугарске војске против партизанских јединица. По повратку са југословенско-грчке границе, односно доласка на врањски терен (95 бораца из те бригаде) руководиоци бригаде обавестили су (17. јуна 1944) Главни штаб НОВ Македоније да је на Брегалници у току бугарске офанзиве погинуо Милан Зечар, командант бригаде. Из наређења Светозара Вукмановића Темпа (Зборник том VII, кн>. 3, док. 66) Главног штабу НОВ Македоније и штабу Друге српске пролетерске дивизије, види се да је један батаљон ове бригаде ушао у састав горњо-јабланичке бригаде и да је преостало људство ове бригаде требало претходно „реорганизовати у добар батаљон" и онда тај батаљон

Када је била формирана Прва косовско-метохијска НОУ бригада, која је тада дејствовала на сектору Караорман - Дебар, у западној Македонији и под командом Главног штаба НОВ и ПО Македоније, наређења делегата Врховног штаба НОВ Југославије Светозара Вукмановић Темпа која су се односила на неке делове Прве косовске бригаде нису била правилно схваћена, јер су чланови Главног штаба НОВ Македоније у западној Македонији мислили да се односе на Прву косовско-метохијску бригаду, што је изазвало велике неспоразуме.

Постоје и три наређења која се односе на састав штаба Прве косовско-метохијске НОУ бригаде.

Прво, делегата Врховног штаба НОВ Југославије Светозара Вукмановића Темпа, од 4. јуна 1944, које је упућено Главном штабу НОВ и ПО Македоније и штабу Друге пролетерске дивизије. Према њему, штаб Прве косовско-метохијске НОУ бригаде именован је у саставу: командант Петар Брајовић, политички комесар Мита Миљковић, заменик политичког комесара Милије Ковачевић.¹³⁴⁾ Ово наређење стигло је до дела Главног штаба НОВ и ПО Македоније који се налазио у западној Македонији са великим закашњењем и пошто је Прва косовско-метохијска НОУ бригада већ била формирана.

Бригада није била формирана на Шари, како је гласило наређење Светозара Вукмановића Темпа, у њен састав није ушао ни онај Трећи батаљон састављен од преосталог људства Косовске бригаде и са којим је требало да дође и Милија Ковачевић, члан Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију, тако да штаб Прве косовско-метохијске НОУ бригаде никада није функционисао у оном саставу како је наложио Светозар Вукмановић Темпа.

Друго, Главни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију, наређењем од 7. јула 1944. именован је штаб Прве косовско-метохијске НОУ бригаде у саставу: командант Петар Брајовић, заменик команданта Зуфер Мусић, политички комесар Мићо Мијушковић, помоћник политичког комесара Митар Радусиновић, начелник штаба Павле Врајовић.¹³⁵⁾ Савка Ковачевић није била тада узета у обзир за састав штаба бригаде због тога што је Обласни комитет КПЈ за Косово и Метохију тражио да она и Мита Милковић дођу што пре на Косово и Метохију.¹³⁶⁾

Треће, о саставу штаба Прве косовско-метохијске НОУ бригаде договорили су се крајем маја 1944. политички комесар Главног

послати на скопску Црну Гору да би, заједно са косовско-метохијским батаљонима, када они из Поречја пређу на Шару, ушао у састав Прве косовско-метохијске НОУ бригаде. (Ова директива Светозара Вукмановића Темпа није била реализована).

¹³⁴⁾ Архив ЦК СКЈ. бр. 3687; Зборник, том VII, књ. 3, док 66.

¹³⁵⁾ Оригинал овог наређења налази се код аутора.

¹³⁶⁾ Оригинал овог писма Главног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију налази се у ауторској архиви.

штаба НОВ и ПО Македоније Цветко Узуновски, чланови Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију Душан Мугоша, Мита Милковић и командант Прве македонско-косовске НОУ бригаде, Петар Брајовић. Они су се око састава штаба бригаде претходно консултовали са партијским активом из косовско-метохијских батаљона.

Цветко Узуновски, двојица чланова Обласног комитета и Петар Брајовић тада нису знали за директиву Светозара Вукмановића Темпа.

Састав штаба бригаде, пред постројеним борцима Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, саопштио је Цветко Узуновски: командант Петар Брајовић, заменик команданта Зуфер Мусић, политички комесар Митар Радусиновић, помоћник политичког комесара Савка Ковачевић и начелник штаба Павле Брајовић. У таквом саставу штаб бригаде је функционисао до септембра 1944.

Састави појединих батаљона (три батаљона, сваки од по две чете):

Штаб првог батаљона „Боро Вукмировић“: командант Вуко Турковић, из Плава; заменик команданта Здравко Зоговић, из околине Ђаковице; политички комесар Мирко Арсенијевић, из Берана; помоћник политичког комесара Јелица Стаменковић из Призрена.

Штаб другог батаљона „Рамиз Садику“: командант Анте Веленчић Јанез, инжењер из рудника Радуше; заменик команданта Урош Булатовић, из Косова Поља; политички комесар Миле Ристић Ћуска, из Приштине; помоћник политичког комесара Мићо Мијушковић, из Пећи.

Штаб трећег батаљона „Ацо Маровић“: командант Вељко Мирјачић, из Врела код Приштине; заменик команданта Јанко Лакићевић из Витомирице; политички комесар Предраг Ајтић, из Призрена; помоћник политичког комесара Алекса Вучинић, из Софтовића код Урошевца..

Чета пратећих оруђа: командир Гојко Меденица, из Витомирице; заменик командира Мирко Кривокапић, из Витомирице; политички комесар Љубо Милатовић, из Пећи; помоћник политичког комесара Вуле Пережанин, из Грбола код Урошевца.

Интендант бригаде био је Стојан Глоговац, из Софтовића; бригадни санитарски референт Станислава Јовановић, из Пећи; њен заменик Ђузепе Бутиљони; заставник бригаде Илија Мићуновић; командир курира при штабу бригаде Величко Зоговић, из околине Ђаковице; шеф културне групе Гаврило Николић, из околине Приштине.¹³⁷¹

¹³⁷¹ Стенограм „Историјат Прве македонско-косовске народноослободилачке ударне бригаде и Прве косовско-метохијске народноослободилачке ударне бригаде“, Историјска комисија ОК КПЈ за Косово и Метохију, К-5/1, бр. 35 (у даљем тексту „Стенограм“).

У штабу Првог батаљона интендант је био Младен Милић, санитарски референт Живка Богошевић Кока из Урошевца, командир прве чете Милан Митровић из Витомирице, заменик командира Милан Милићевић, комесар чете Милан Вучић Мане, из околине Приштине, а помоћник комесара Милан Митровић Мујо. Командир друге чете Душан Шујица из околине Приштине, комесар чете Трифко Кртолица из околине Пећи, а помоћник комесара Драгомир Вуковић Чича из околине Пећи.¹³⁸⁾

У Другом батаљону интендант је био Јаков Божић, из Истре, а санитарски референт Зорка Вукотић из Пећи. Командир прве чете Драшко Вукић из Андријевице, политички комесар Иван Медан из Истре, заменик командира чете Славко Полак из Истре, помоћник политичког комесара Никола Парезанин из Грбола, командир друге чете Момчило Јовановић Заврзан из Пећи, комесар чете Илија Ђукић из Витомирице, заменик командира чете Тетко Граховац из околине Урошевца, помоћник комесара чете Саво Глоговац из Софтовића код Урошевца.^{1,41)}

У штабу Трећег батаљона интендант је био Ђорђе Караџић из Приштине, санитарски референт Милева Мијушковић из Пећи, командир прве чете Блажо Стругар из Пећи, заменик командира чете Анђелко Фуртула из Босне, политички комесар Станислав Грковић из Урошевца, помоћник политичког комесара Блажо Радоњић из Пећи, командир друге чете Јово Радошевић из околине Липљана, политички комесар Ђоко Лекић из Вучитрна, заменик командира Новак Мићуновић из Витомирице, помоћник политичког комесара Зорка Новаковић Лола из Пећи, а Анђа Вујовић одговорна за СКОЈ.¹⁴¹¹⁾

„Сада у Партији имамо 82 члана“ - каже се у писму Мите Миљковића, члана Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију, које је написао одмах после формирања бригаде.¹⁴¹⁾

У писму су наведена имена чланова партијских бироа по батаљонима:

Први батаљон: Јелица Стаменковић (секретар бироа), Мирко Арсенијевић, Драгомир Вуковић Чича, Милан Вучић и Томо Вујовић (за СКОЈ).

Други батаљон: Мићо Мијушковић (секретар бироа), Миле Ристић Ђуска, Никола Парезанин, Саво Глоговац и Божо Букумирић (за СКОЈ).

Трећи батаљон: Алекса Вучинић (секретар бироа), Предраг Ајтић, Зорка Новаковић Лола, Блажо Радоњић и Анђа Вујовић (за СКОЈ). Карактеристике за руководиоце, како за чланове свих

¹³⁸⁾ Исто.

¹³⁹⁾ Исто.

¹⁴⁰⁾ Исто.

¹⁴¹¹⁾ Списак са именима чланова КПЈ у бригади који је био приложен уз писмо Мите Милковића Обласном комитету КПЈ за Косово и Метохију није сачуван у ратној архиви Обласног комитета.

штабова, тако и команди чета у бригади, приложене су уз писмо и сачуване.

У пост-скриптуму додато је да су чланови бригадног комитета СКОЈ-а чланови батаљонских партијских бироа „који раде по СКОЈ-у“, а да је секретар бригадног комитета СКОЈ-а Божо Букумирић.

Тиме су, истовремено, комунисти Косова и Метохије извршили један од најважнијих задатака које им је у директивном писму одредио Светозар Вукмановић Темпо априла 1943, тј. да јединице НОВ Југославије, које се приближавају Косову и Метохији, дочекају се бар једном ударном бригадом и на тај начин тим јединицама приреде најлепши дочек.¹⁴²¹

Непосредно пре и првих дана после формирања, у бригади је, у вези са актуелним догађајима, био обављен веома значајан политички рад.

Одмах после отварања Другог фронта одржана је заједничка политичка конференција свих бораца будуће бригаде, на којој је протумачено остваривање одлука Техеранске конференције као даље јачање антихитлеровске коалиције. Било је указано и на последице од којих ће доћи код непријатеља отварањем Другог фронта (ново разочарење Хитлера и његове околине у очекиван^у распада савеза између СССР-а са једне, а Велике Британије и САД са друге стране, још већа пометња код Хитлерових сателита) и на нове перспективе за коначну победу над фашистичким освајачима уопште и посебно у Југославији, односно Македонији и на Косову и Метохији (мобилизација нових бораца, ослобођење још већих територија, дефинитивно ослобођење целе земље и др.).

Радио-путем, две бригаде - Прва македонска и Прва косовско-метохијска - биле су на време обавештене о споразуму који је постигнут између председника Националног комитета Ј.Б.Тита и председника краљевске владе др Ивана Шубашића. Добијени текст споразума био је прочитан по свим батаљонима.

Политички комесари, по упутствима које су добили, ово саопштење тумачили су као велики успех народноослободилачке борбе, као победу линије Јединственог народноослободилачког фронта у окупљању оних који желе истеривање фашистичких окупатора из земље. Био је то повод да се борцима и народу у крају где су се налазиле бригаде говори о успеху оружане борбе, која је започела под руководством КПЈ, да та борба никада није била борба једне партије већ општенародна борба, да је успех постигнут управо због учешћа људи разних националности, различитог социјалног порекла и политичког опредељења, а да су по страни остали само они који су директно служили окупатору, са којима нема сарадње, као и они који су били заведени и којима је сада пружена рука.

¹⁴²¹ Зборник, том II, књ. 9.

Поново се говорило о одлукама АВНОЈ-а, о признању западних савезника основних тековина народноослободилачке борбе: АВНОЈ-а, федеративног уређења, Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије, Националног комитета итд., као и о настављању издаје оних који се још окупљају око Драже Михаиловића.

Споразум је тумачен као пораз великосрпске хегемонистичке клике, која је и даље ковала планове о повратку старог стања. Као доказ је узиман чврст однос између СССР-а, са једне и САД и Велике Британије, са друге стране. Значај споразума повезиван је са његовим позитивним дејством на још ширу мобилизацију народних маса у борби против окупатора и оних који га помажу - за већу војну и другу помоћ Народноослободилачкој војсци и партизанским одредима Југославије и народима Југославије.

Борци ове бригаде и народ били су позвани да поздраве споразум и да још чвршће збију редове око свог врховног команданта, маршала Тита.

Споразум Тито-Шубашић и његово правилно објашњавање било је од посебног значаја за Азот и Поречје, за области које нису много удаљене од терена на којем се тада налазила Прва косовско-метохијска НОУ бригада и на који је требало ускоро да крене. Неки официри Драже Михаиловића који су дошли са стране, успели су да у Азоту и ПГоречју, у одсуству партизанских снага, искористе мржњу тамошњег становништва против бугарског окупатора и да разним лажима један део становништва заведу и мобилишу у четничку јединицу. Али, она никада није водила борбу против партизана.

У то време на терену Дебарца и Малесије отпочеле су интензивне припреме за прво заседање Антифашистичког собрања народног ослобођења Македоније. У објашњењу овог догађаја од највећег историјског значаја у борби македонског народа за национално ослобођење и стварање своје државе у оквиру федеративне демократске Југославије, активно су учествовали борци и руководиоци Прве косовско-метохијске НОУ бригаде.

Претресено је питање како организовати што боље и што уредније обавештавање свих бораца о догађајима у свету и у Југославији (када се вести не могу слушати преко радија, било је одлучено да се користи радио-станица како би се вести чуле, умножиле и доставиле јединицама), да се отклони дотадашњи недостатак у погледу обавештавања народа о догађајима у крају где се налази "бригада и да се примерци вести обавезно шаљу партизанској болници у којој се лече рањеници.

Говорило се и о потреби политичког рада у селима у којима бригада није боравила (углавном албанска села). Одлучено је да се настави слање писма околним селима (Ћифлик, Оздољен и др.), што је већ дало почетне резултате (сакупљање хране у тим селима

за јединице Народноослободилачке војске, помоћ у исхрани рањеника и др.)> те начин достављања тих писама (преко Новог села).

У погледу стања у партизанској болници констатовано је да је у почетку она слабо функционисала, да је то поправљено али да исхрана рањеника још није задовољавајућа.

Одлучено је да се поведе акција код бораца и у народу за већу помоћ рањеницима, да се нађе боље место за болницу (потреба да се повећа конспирација око болнице, да се побољша смештај рањеника и обезбеђење, да шеф болнице буде истовремено и руководилац партијске организације, да болницу чешће обилазе руководиоци, да се ископају одговарајући магацини за смештај санитетског материјала и намириница).

Приликом дискусије о болници, разматрано је и здравствено стање бораца: шуга је већ била ликвидирана, а цревни паразити на путу ликвидације. Одлучено је да се у болници и по јединицама изврши ревизија санитетског материјала те да се он правилније расподели на болницу, батаљоне и чете.

Било је договорено да се о болници и рањеницима, здравственом стању бораца и о санитетском материјалу организују посебни састанци политичких комесара, интенданата и санитетских референтата и сва питања из тог делокруга боље сагледају и реше.

Закључено је да се о потребама рањеника, њиховом лечењу, исхрани, санитетском материјалу и др. разговара и са Савезничком војном мисијом, која се тада налазила на Караорману и од ње затражи помоћ.

Одржавање веза са Косовом и Метохијом

Борци који су ушли у састав Прве косовско-метохијске НОУ бригаде стекли су велико искуство још пре њеног формирања, прво, у илегалном револуционарном раду у непријатељској позадини и у фашистичким затворима и концентрационим логорима у Албанији, а затим, када су се ослободили заточеништва, после капитулације Италије, у оружаном борби против фашистичког окупатора и његових помагача. Ту борбу су водили, раме уз раме са јединицама НОВ и ПО Македоније, на тлу Македоније. Македонски народ је борце са Косова и Метохије дочекао топло и искрено, као своју браћу, несебично им пружајући свестрану помоћ.

Тако су борци са Косова и Метохије на најбољи начин увидели шта значи политика братства и јединства свих наших народа у борби против фашистичког окупатора и за ослобођење земље. То је била политика коју је прокламовала Комунистичка партија Југославије и која је била темељ свих победа у народноослободилачком рату. Њу су и борци са Косова и Метохије прихватили као основу свих својих оружаных дејстава против непријатеља наших народа и својих поступака на територији коју су ослобађали или кроз које су прелазили.

Из Македоније, ови борци су, кад су за то постојале могућности, одржавали везе и са својим крајем, са Косовом и Метохијом, са тамошњим руководством народноослободилачког покрета - са Обласним комитетом КПЈ и Главним штабом НОВ и ПО за Косово и Метохију - обавештавали то руководство о свом животу, раду, борбама и задацима. Оружаном борбом против непријатеља у Македонији и другим крајевима они су се припремали, када се за то буду створили неопходни услови, да дођу на Косову и Метохију, да учествују у ослобођењу и те области од окупатора и свих његових помагача и да својом борбом обезбеде слободан развитак Косова и Метохије у новој Југославији која се рађала у народноослободилачком рату.

Настојање да се успоставе што тешње везе између политичког и војног руководства НОП-а за Косово и Метохију, са једне и косовско-метохијских батаљона из састава Прве македонско-косовске НОУ бригаде, са друге стране, потичу још из времена пре формирања Прве косовско-метохијске НОУ бригаде.

Доласком Мића Гилића до чланова Главног штаба НОВ и ПО Македоније, који су се тада налазили у Егејској Македонији, када им је предао групу бугарских партијских руководиоца које је требало даље упутити у Бугарску, успостављање тих веза добило је **НОВ** подстицај.

Мићо Гилић пренео је поруку Главног штаба и Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију да батаљони са Косова и Метохије, који се налазе у саставу Прве македонско-косовске НОУ бригаде, треба крајем пролећа да се пребаце до границе Косова и Метохије, како би заједно са осталим борцима са Косова и Метохије, који се тамо налазе и нових који ће доћи, формирали једну или више бригада.^[4.]

Борци и руководиоци косовско-метохијских батаљона, који су били дуго одвојени од Косова и Метохије, показали су, сасвим разумљиво, велико интересовање за све што се тада догађало у њиховом крају и тражили су да им Мићо Гилић пружи потребна обавештења.

Пажљиво су слушали све новости са Косова и Метохије које је он износио. Посебно су били узбуђени када су сазнали за смрт многих бораца, међу њима и за његовог брата, који су изгубили животе у другој половини 1943. у борби са слугама окупатора или у затворима Гестапоа под неописивим мукама.

Од Мића Гилића борци и руководиоци косовско-метохијских батаљона, сазнали су и друге новости на Косову и Метохији: о стању у Метохији после капитулације Италије, о тадашњим борбама партизана у околини Ђаковице и неуспелим покушајима ослобођења Ђаковице, о успостављању веза између обласног пар-

^{и3)} Архив СКЈ (1944) 726.

тијског и војног руководства и штаба Другог корпуса НОВ и ПОЈ, односно Врховног штаба НОВ и ПО Југославије.

Износећи ситуацију која је настала после капитулације Италије, говорио је борцима о формирању Друге призренске лиге, тј. о новој организацији најреакционарних елемената на Косову и Метохији; о стварању тобожње „неутралне и слободне Албаније“ под немачком заштитом; о новим носиоцима власти на Косову и Метохији, познатим немачким агентима Џаферу Деви, Реџепу Митровици, Бедри Пејану и другима, којима су се придружили и дотадашњи главни италијански агенти који су држали власт и под талијанском окупацијом, пећки бегови Сефадин, Цеват, Рифат Махмутбеговић (Беголи) и др.; о суровим мерама које је Џафер Дева, нови министар унутрашњих послова владе у Тирани, предузео против народноослободилачког покрета у Пећи, о убијању и др.

Опширно је информисао о раду организација народноослободилачког покрета у веома тешким условима на читавој територији Косова и Метохије, о исељавању Срба и Црногораца са Косова и Метохије и настојању четничких организација да прихвате те избеглице и организују их за борбу против НОП-а и за освету над Албанцима. Упознао је борце са Косова и Метохије и са другим мерама терора, са провалама партијских организација од стране Гестапоа и др.

Причао је о стварању народноослободилачких одбора у Пећи, Ђаковици и другим местима, о Првој конференцији народноослободилачког одбора за Косово и Метохију, на којој је изабран Обласни народноослободилачки одбор, о Прогласу и резолуцији који су усвојени на овој Конференцији, а које је, на путу од Црне Горе до Егејске Македоније, добио од албанских партизана у Љуми. Ти документи су били на албанском језику, а Мићо Гилић, који иначе није присуствовао овој конференцији Народноослободилачког одбора за Косово и Метохију, превео је руководиоцима косовско-метохијских батаљона оно што је у Прогласу и Резолуцији било најважније.¹⁴⁴⁾

О прогласу и резолуцији који су били усвојени на Првој конференцији народноослободилачког одбора за Косово и Метохију, тада се није много разговарало. Мићу Гилићу је била скренута пажња да не преносе партизанима оне формулације у тим докумен-

¹⁴⁴⁾ У то време, о овој конференцији на којој је формиран Народноослободилачки одбор за Косово и Метохију, руководиоци у косовско-метохијским батаљонима нису располагали свим потребним подацима. Она тада није имала ни посебно име, а знало се да је одржана у Ђаковичкој Малесији, на територији Албаније, и за онај став из Резолуције са те конференције о прикључењу Косова и Метохије Албанији. Тек касније, она ће бити позната као „Бујанска конференција“ - по имену које јој је дао Енвер Хоџа. Критика ове конференције у косовско-метохијским батаљонима сводила се првенствено на онај став из усвојене Резолуције о прикључењу Косова и Метохије Албанији, а не и на начин избора или одређивања делегата за конференцију, на национални састав присутних на конференцији, на учешће „делегата“ са територије Албаније и др., јер се тада то није знало.

тима које, по оцени руководиоца косовско-метохијских батаљона, нису биле правилне и које не одговарају линији Комунистичке партије Југославије, а нарочито не став о прикључењу Косова и Метохије Албанији. Са тиме се сложио и Цветко Узуновски, политички комесар Главног штаба НОВ Македоније.

Борци су се највише распитивали када тачно треба да крену на Косово и Метохију да помогну народу и својим друговима који се тамо боре, али им Мићо Гилић на то није могао прецизно одговорити.

Душан Мугоша је у погледу успостављања веза између косовско-метохијских батаљона и руководства НОП-а за Косово и Метохију наставио оно што је започео Мићо Гилић.

Упознао је обласно руководство са стањем у косовско-метохијским батаљонима и са закључцима који су донети на саветовању партијских руководиоца из тих батаљона. Претпостављајући да је бригада формирана 1. јуна, како је закључено на саветовању на Караорману, Душан Мугоша је из ђаковачке Малесије, у име обласног партијског руководства, упутио писмо руководству бригаде, у којем је дао неколико обавештења и упутстава:

„Теме за курс још нијесмо умножили али чим их умножимо упутићемо их вама и бригади на Карадаку...”

... Замјеник полит. ком. треба да стално живи са организацијама, да их помаже, да постави план и рад у парт[ијској] оргјанизацији]. Да увијек примјети први добре и лоше ствари...

... Треба поставити као дужи план да у року од неколико мјесеци, Партија нарасте тако да буде имала 80 одсто чланова целокупног броја партизана. Поставити бројку пред порт.орг.до које (бројке) и за које вријеме треба да (бројчано) нарасте бригада тако да настане такмичење ко ће више мобилисати, која чета, који батаљон итд...

... Пред партизанима поставити утакмицу ко ће више истријебити непријатеља, заробити непријатеља, заплијенити оружја..."

Душан Мугоша је тражио да бригада организује своју технику, како би могла да умножава разне материјале, да има радио-апарат и др.

С обзиром на претходни одговор да ће бригада, када се укаже потреба, бити позвана на Косово и Метохију те да борци треба стално да буду у току догађаја на Косову и Метохији, Душан Мугоша је изнео и неке податке о тадашњем стању на Косову и Метохији, тј. о партизанским јединицама у Области, о организацији, кадровима и сл.

Поновио је оне исте задатке које се налазе и у писму Главног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију, па је наставио:

„Постоји могућност мобилизације Црногораца, мање Срба, а понајмање Шиптара. Немамо оружја. Немамо енглеске мисије, немаће оружја кочи нам мобилизацију...

... Ово мало снаге што се има почеће са акцијама и то одмах...

... Терен је прилично ослабио. Кадрови млади, неискусни али одани и храбри. У свима градовима на Космету постоји партјијска] орг[анизација] упркос најцрњој реакцији..."

Све је то са потребним коментарима било саопштено борцима Прве косовско-метохијске НОУ бригаде на Караорману.

Душан Мугоша је тражио да се одмах из бригаде упути у Малесију као помоћ Саљко Медеризи са „4. најбоља десетара" и да се тај захтев схвати најозвильније. (Саљко Медеризи, заједно са Данилом Васићем, Шабаном Спахијом, Жаком Калдероном и Уком Гашом, био је одмах упућен у ђаковачку Малесију, а са Душаном Мугошом већ су били отишли Ељхами Нимани, Света Вучић и др.).

Други захтев Душана Мугоше да се у (ђаковачку) Малесију упути и Зуфер Мусић, како би одатле био пребачен на терен Плава, није остварен јер Зуфер Мусић није хтео да се одвоји од бригаде, тј. да на терен Плава иде вез веће јединице. (И овај захтев, да се Зуфер Мусић пребаци у Малесију, односно на терен Плава и Гусиња, био је изнет и у писму Главног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију, које је било написано дан пре писма Душана Мугоше - прим. аутора).

Душан Мугоша је захтевао да бригада пошаље одмах ширфу, таласе, време рада и све што је потребно за одржавање редовне радио-везе са Главним штабом НОВ и ПО за Косово и Метохију „јер ће Павле (Јовићевић) донијети радио станицу", са слободне територије.¹⁴⁵⁾

Одмах после формирања бригаде морало се приступити решавању неких важних проблема-попуњавању бригаде новим борцима са Косова и Метохије - а са тим у вези и успостављању што редовнијих и бржих веза са војним и политичким руководством НОП-а на Косову и Метохији.

О потреби попуњавања бригаде новим људством са Косова и Метохије било је речи и у писму које је после формирања бригаде написао Мита Милковић, члан Обласног комитета КПЈ, који се кретао са бригадом, Обласном комитету КПЈ за Косово и Метохију-

Косовско-метохијски батаљони у саставу Прве македонско-косовске НОУ бригаде водили су борбе у Македонији, Грчкој и Албанији и на тим теренима нису могли да попуњавају своје редове јер су сви који су прилазили бригади били распоређивани по македонским батаљонима или јединицама грчких и албанских

¹⁴⁵⁾ Текст овог писма Душана Мугоше налази се у архиви аутора.

партизана. Због тога, као и због удаљености од Косова и Метохије, одакле су, како се тада сматрало, могли једино да се попуњавају, због губитака које су трпели у борбама, редови косовско-метохијских батаљона постепено су се проређивали. После повратка из Егејске Македоније, батаљони су се приближили Косову и Метохији, што ће, како се тада оцењивало, олакшати попуњавање новим борцима.

„Највећу тешкоћу за нас представља недостатак људи - каже Милковић у овом писму - Преко првих курира успели смо да успоставимо везу са другом 'Патријом' (Цавидом Ниманијем, чланом Обласног комитета КПЈ - прим. аутора). Он је у писму обећао да ће нам послати одмах преко 50 другова и ми шаљемо једну чету да их прихвати. Ако се то оствари, то би за нас био велики успех у погледу стварања наше косметовске војске. Треба имати увиду да од досадашњих наших бораца мало је правих Косовара - њих је углавном највише погинуло (има Руса, Босанаца итд.) па свака принова долази као освежење... Ми смо искључиво принуђени да се попуњавамо са те стране - па томе проблему треба посветити озбиљну пажњу. Сад постоје за ту сврху сви потребни услови: добра база (делимично слободна територија), резерве у оружју и оделу (те се сви људи одмах могу наоружати) и довољан број војничких и политичких руководиоца који могу са успехом обављати посао око обуке новог људства. Сада, после појаве јединица шиптарске НОВ... око Дебра и Пишкопеје (за коју смо јуче чули да је ослобођена) и после упознавања пута са наше стране до Љуме, питање канала за пребацивање људи биће олакшано. Дакле, остаје ... да ви простудирате питање прикупљања људи и њихово пребацивање до Љуме па ће увећање наше бригаде бити решено. Још једном подвлачим, ово питање је врло озбиљно и врло хитно па га треба што пре решити..."¹⁴⁷⁾

Када је сазнао да Прва косовско-метохијска бригада није формирана 1. јуна 1944, Главни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију обратио се борцима косовско-метохијских батаљона 7. јула посебном наредбом.

У уводном делу наредбе изнето је да победе савезника, а нарочито Црвене армије („која напредује брзином која до сада није забележена") наговештавају брзи слом Хитлерове Немачке, а затим су дате оцене прилика на Косову и Метохији:

„Развој догађаја уопште а у Југославији и Албанији напосе,¹⁴⁷⁾ јасно се одржавају на масе наше Области. Шиптарске масе које су се одазвал[е] на сваки позив окупатора, данас

Писмо Мите Миљковића Обласном комитету КПЈ за Косово и Метохију.

¹⁴⁷⁾ И из овог документа се види да Главни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију и даље третира „на равној ноzi" Југославију и Албанију и поред критике коју је упутио Светозар Вукмановић Темпо Обласном комитету КПЈ за Косово и Метохију, новембра 1943.

већ Хитлер мора да мобилише путем терора. Српско-црногорске масе представљају сигурну резерву за мобилизацију у нашу војску. Срби и Црногорци, који су увек предмет злочиначког терора Немаца и њихових слогу, виде једини спас у борби у редовима наше војске и партизанских одреда. На Космету се може мобилисати маса нових бораца..."

После увода следила су наређења:

„1) Одмах формирати бригаду са следећим штабом: командант друг Петар Брајовић, а његов заменик друг Зуфер Мусић, полит. ком. друг Мићо Мијушковић, а његов помоћник друг Митар Радусиновић, начелник штаба друг Павле Брајовић.

2) Ваша бригада одмах да крене за Шару најкраћим правцем којим може а по нашем мишљењу правцем: Азот-Пореч-Шара. На том правцу омасовите бригаду људством које може и жели да се бори.

3) На Шару[и] се повезати са тамошњим одредом (командант Стаја) и мобилисати људство из Средсеке и Сиринићке жупе, на тетовској страни и из Урошевца.

4) На Шари изводити акције на руднике, првенствено на Радуши и око ње, који су врло богати, а онда на руднике у Сиринићу и на прузи Урошевац - Скопље. При томе бити врло покретан и одлучан.

5) У случају да на Шари не можете остварити сигурно упориште, са свим снагама се упутите према Карадаку, ка нашој бригади која се налази на Рујну (сектор Врање) и која треба да дође на Карадак. На Шари у том случају оставити једну петорку за везу и прихватање људства.

6) Са нама одржавати сталну теренску везу (Љума, Призрен, Урошевац) и радио станицом за коју вам шаљемо шифру.

7) Извештај о формирању бригаде као и списак војничког и политичког руководећег кадра у читавој бригади са карактеристикама доставите нам одмах.

О свему овоме обавестите Главни штаб НОВ и ПО Македоније...¹⁴⁸⁾

Ова наредба Главног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију дошла је до бригаде са великим закашњењем, када је већ била формирана, а њен штаб постављен од стране Главног штаба НОВ и ПО Македоније, под чијом се командом тада ова бригада налазила.

Успосатвљањем редовнијих веза са обласним руководством НОП-а, штаб Прве косовско-метохијске НОУ бригаде боље се упознао са стањем на Косову и Метохији. Пошто се претпостав-

¹⁴⁸⁾ Ова наредба Главног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију сачувана је у архиву аутора.

љало да ће бригада ускоро прећи на тај терен, упознавање са војним и политичким приликама у области у којој ће бригада водити борбу против непријатеља било је и неопходно и корисно.

Оцене о приликама на Косову и Метохији које је штаб бригаде добијао преко преписке са Главним штабом НОВ и ПО Косова и Метохије нису биле прецизне, а понекад су биле и противречне, тј. поједине оцене мењале су се од једног до другог писма.

Када је штаб Прве косовско-метохијске НОУ бригаде добио, 25. јуна 1944, прво писмо од команданта Главног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију, Фадиљ Хоџа, на питање које је штаб бригаде поставио - о могућности да бригада дође на терен Косова и Метохије - одговорено је да „за сада још нема могућности за ваш опстанак овамо“, уз образложење: „У садашњој ситуацији заиста се није могло поставити да ви дођете на наш терен, јер би, обзиром да је бригада састављена само од Срба и Црногораца и Совјета дало могућност да се велики део шиптарских маса мобилише против бригаде. Ситуација је сада боља али не још увек таква да би са српско-црногорском бригадом могли опстати на Космету...”

Штаб Прве косовско-метохијске НОУ бригаде је из ове преписке сазнао да поред Главног штаба НОВ и ПО Македоније, на јединице НОВ Албаније рачуна и Главни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију.

Главни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију упознао је штаб Прве косовско-метохијске НОУ бригаде да је Врховни штаб НОВ и ПОЈ тражио од Главног штаба НОВ Албаније да у правцу Косова и Метохије („на наш терен“) упути „најмање две бригаде“. С тим у вези, Главни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију поставио је нови задатак штабу Прве косовско-метохијске НОУ бригаде - да се повезе са те две бригаде „које буде одредио Главни штаб Албаније о чему ће вас обавестити“ и да Прва косовско-метохијска НОУ бригада, са те две албанске бригаде, дође на Косово и Метохију.

„Ако Главни штаб Албаније не буде у могућности да на наш терен пошаље ниједну бригаду, ви ћете онда продужити правцем који вам је одредио друг Темпо... (Главни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију тада је придавао много већи значај доласка на Косово и Метохију јединице НОВ Албаније него Прве косовско-метохијске бригаде).

У писму се, даље, каже да је Главни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију добио лист бригаде и да се члановима штаба лист допада. На крају писма наведен је и списак пропагандног материјала који се доставља бригади, између осталог два примерка „Слободе“ (орган ЈНОФ-а Косова и Метохије), три примерка „Ми млади“, један примерак „Омладинског покрета“, један примерак Титовог реферата на Другом заседању АВНОЈ-а, четири примерака „Нове Југославије“ и низ других листова, уз напомену да се све то „добро

проучи" и упозна са нашом линијом", као и обавештење да су писма која су послали борци из бригаде упућена њиховим породицама.

У другом писму, које је упућено штабу Прве косовско-метохијске НОУ бригаде 31. VII 1944. месец дана после оног из јуна, Главни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију истиче да је сада ситуација на Косову и Метохији „измењена у нашу корист, те да бригада не треба да иде на Шару, него за Дебар, да са њом неизоставно треба да иду Мита Милковић и Зуфер Мусић, да бригада са собом обавезно поведе и савезничку мисију, јер постоји могућност да се мобилише 500—600 радника а то није урађено до сада због недостатка оружја са собом да понесе и што више аутоматског оружја и муниције".

Штаб бригаде је обавештен да албанска прва бригада има наређење да пође на Косово и Метохију, речено је у овом писму.

„Ви пођите заједно а ако је она пошла, без обзира на то, ви крените. Ако не закасните, ја ћу вас чекати у Слатини (Дебар) 'у противном' ја ћу оставити добру везу. Ми се налазимо у Малесији ђаковачкој. Други корпус већ надире према Космету. Воде се борбе на наш[у] корист дуж читавог фронта..."

О ситуацији на Косову и Метохији, Главни штаб НОВ и ПО за Косово и Метохију обавестио је штаб бригаде да је у Малесији формиран један батаљон, у којем већину бораца сачињавају Албанци, да броји 150 бораца и да ће се убрзо омасовити, да је командант тог батаљона Саљко Медеризи (ранији командир чете у Првој косовско-метохијској НОУ бригади), политички комесар Елхами Нимани (ранији заменик политичког комесара батаљона у Првој косовско-метохијској НОУ бригади), заменик команданта батаљона Шабан Хаџија, а заменик политичког комесара Чедо Мијовић.

„Убеђени смо да ви, уз помоћ албанске бригаде и овог батаљона учинили (бисте) много и прелом на нашем крају баш сад кад су ангазоване (све) реакционарне снаге Космета на граници односно против Другог корпуса (НОВ и ПОЈ)".

На крају писма поново се наређује да Прва косовско-метохијска НОУ бригада крене према Малесији, уз напомену да ако бригада одмах не крене биће јој обезбеђена веза.

Тада су комунистима у бригади била упућена и критичке примедбе (у писменој форми), према којима обласно руководство НОП-а није било задовољно мишљењем руководиоца партијског актива из косовско-метохијских батаљона које су изразиле на партијском саветовању на Караорману о документима који су усвојени на Првој конференцији Народноослободилачког одбора за Косово и Метохију. Написано је да руководиоци Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, пре свега, „нису разумели усвојене документе", а да је и ЦК КПЈ у свом писму Обласном комитету КПЈ за Косово и Метохију, од 28. марта 1944, оценио да је рад око

конференције био правилан (значи, ова критика руководиоцима Прве косовско-метохијске бригаде била је упућена после писма ЦК КПЈ - што само показује како је тада обласно руководство олако прешло преко критике коју му је упутио ЦК КПЈ-прим аутора), „да је у организационом погледу све било добро постављено“ („може служити као примјер за правилно постављање“), да је Проглас који је са Прве конференције Народноослободилачког одбора за Косово и Метохију упућен народима Косова и Метохије „добар и лијеп“, да је усвојена резолуција „могла да буде боља“, али да треба имати у виду „ко је на конференцији учествовао“. За став „који говори да на Космету постоји већина Шиптара итд... (ово 'итд' замењује реченицу о прикључењу Косова и Метохије Албанији - прим. аутора), обласно руководство је поручило руководству бригаде да 'није толико неправилан, нарочито када се повеже и остало' (тј. оно што је о раду конференције написао ЦК КПЈ - прим. аутора) те да ЦК КПЈ све то 'не подвлачи као велику грешку',. „¹⁴⁹⁾

Одлучено је да се на ове критичке примедбе обласног војног и партијског руководства, које се нису односиле на појединце него на сав руководећи партијски архив косовско-метохијских батаљона у Македонији, писмено одговори.

То је урађено у писму од 26. јула 1944, а које је, у име руководећег кадра бригаде, написао Мита Милковић, члан Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију, који се налазио уз штаб бригаде и који је на партијском саветовању на Караорману (маја 1944), у име бораца и у своје име, изнео примедбе на Резолуцију Обласног народноослободилачког одбора Косова и Метохије(ко је о тим примедбама обавестио обласно руководство аутор ових редова не зна) а на које је критичким примедбама писмено реаговао обласно партијско и војно руководство

Писмо је било упућено секретару Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију, Павлу Јовићевићу, који се тих дана вратио са слободне територије.

„Када смо ми овде говорили о конференцији Н.О.О. за Космет, ми нисмо говорили ни рени о грешкама око организационог постављања те конференције - јер ми уопште нисмо говорили о стварима о којима ништа нисмо знали. Ми смо говорили само о резолуцији тј. о ономе шта је написано у резолуцији (подвукао аутор). Моје је мишљење да формулације у резолуцији постављају могућност отцепљења Косова и Метохије од Југославије, а истицање те могућности данас, посматрано са становишта данашњег развитка снага у једној и другој земљи (Југославије и Албаније) и перспектива даљег развитка борбе, значи по мом мишљењу грешку. Томе треба додати и то да није нигде у резолуцији одлучно

¹⁴⁹⁾ Ова писма Главног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију, односно Обласног комитета КПЈ, налазе се у ауторовој архиви.

формулисано да Космет треба да остане у оквиру Федеративне Југославије..."¹⁵⁰⁾

Руководству косовско-метохијских батаљона писао је, 5. VI 1944, и Миладин Поповић: „Дућ (Душан Мугоша - прим. аутора) о друговима из косовско-метохијских батаљона пише са одушевљењем”.

Миладин Поповић се осврнуо и на долазак албанских бригада на сектор Дебра и Пишкопеје и на њихова дејства.

Шип[тарска] дивизија је добила наређење да прелазак 2. 6. 1944. године док су сви Шт[абови] бригада добили нар[еђење] за покрет и примакли су се прилазима. Тамо се налазе нем[ачке] и бал[истичке] колоне, но ипак оне ће (албанске бригаде - прим. аутора) успјешно прећи... О детаљима ће вам причати другови. Ја хоћу само једно да подвучем, а то је да ви морате ступити са њима у вези (везу) када ови буду прешли на сектор Дебра. Одр[жавати] тешње везе и не гледати само кроз призму интереса једне стране, него уопште, још мислити и на главне задатке и у том правцу израдити и планове. Гл[авни] задатак дивизије је продријети на сјевер, пошто створи слоб[одну] територију и пошто организује парт[изанске] одреде - евентуално и једну бригаду. Само се ова дивизија не може и неће задржавати на уском простору Дебра, Ел[басана], Тиране, Буреља. Значи она има својих задатака више политичких а и старешинских, прекинути пут Скадар - Кукус и повезати се са Пеком (Дапчевићем, командантом Другог корпуса НОВ и ПОЈ) преко сј[евера] Албаније...”

Миладин Поповић је тражио да се са овим његовим мишљењем упозна и Цветко Узуновски, политички комесар Главног штаба НОВ и ПО Македоније, уз примедбу да албанска дивизија не буде преокупирана на некадашњиј „старој” југословенској граници, и додао:

То не значи да не изводите заједничке акције и на тој страни. Напротив, (само) не ангажовати их на тој страни много. Уосталом, ви ћете о томе знати најбоље. Ми имамо радио-везу те онда бићемо обавештени...”

Из писма Миладина Поповића, које је сигурно било написано са знањем Главног штаба НОВ и ПО Албаније, може се закључити да се албанске јединице које је ускоро требало да стигну у околину Дебра и Пишкопеје, добиле и друге задатке те да на сарадњу са тим јединицама на дужи рок Главни штаб НОВ и ПО Македоније очигледно није могао да рачуна, како је првобитно било договорено. Пошто је много тога у овом писму Миладина Поповића остало недоречено и нејасно, морао се сачекати долазак албанских јединица како би се са штабом те дивизије све разјаснило.^{1M)}

¹⁵⁰⁾ Зборник, ТОМ XIX, књ. 1, док. 152.

¹⁵¹⁾ Писмо се налази у архиви аутора.

Руководиоцима Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, односно члану ОК КПЈ за Косово и Метохију, Мити Милковићу, обратио се гшсмом и секретар ОК КПЈ за Косово и Метохију, Павле Јовићевић Раде.

Објаснио је да је у Црној Гори формиран косовско-метохијски батаљон са око 120 бораца, од којих је педесетак добро наоружаних и са радио-станицом упућено у Ибарску долину, изнад Косовске Митровице, са задатком да окупљају људе из Ибарске долине, извлаче раднике из Трепче, оживе партијски рад и повежу се са Топлицом и Јабланицом. Остатак људства остао је у Андријевици да окупи нове борце, који ће се и даље организовано пребацивати из Пећи и Метохије.

Павле Јовановић је истакао да „стојимо пред једним важним задатком”.¹⁵²¹ О борбама које су се водиле на сектору Ђаковице, борци Прве косовско-метохијске НОУ бригаде могли су да чују преко „Слободне Југославије”, што је и најбољи доказ да је најзад успостављена веза између Врховног штаба НОВ и ПОЈ и ЦК КПЈ, са једне и ОК КПЈ и Главног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију, са друге стране.

„У вези са писмом ЦК,^{III} ми смо одлучили да се ви и све наше снаге ван Космета упутите одмах ка Космету и делујете под командом нашег Гл. штаба...

... Ја се надам да ће се ускоро састати јер ћемо се и ми вероватно кретати у правцу којим ви будете ишли. Да сте дошли овамо онда када сте намјеравали (крајем октобра - почетком новембра 1943. године - прим. аутора) и када сте писали ми би (смо) данас вјероватно имали ... три - четири бригаде више, али ето тако је било па сад не можемо ништа, али ово треба да заинтересује све наше чланове Партије а у вези задатка који пред косметовцима стоје.

... Распитивао сам се код Дућа (Душана Мугоше) о свима вама појединачно. Мило ми је и поносимо се што се (сте) добро. Такви и треба да будете. Много жалимо другове који су погинули у тамош[њим] борбама.

... Мене интересује сваки од вас појединачно, јер сам чуо да сте сви добри и да се на вас може потпуно ослонити у

^{1,21} Тада је била планирана заједничка, истовремена акција снага Другог корпуса НОВ и ПОЈ и партизанске јединице са Косова и Метохије, односно ђаковачке Малесије, за ослобођење Плава и Гусиња, али се убрзо од те акције одустало.

¹⁵³⁾ Мисли се на писмо ЦК КПЈ од марта 1944. године, Обласном комитету КПЈ за Косово и Метохију у којем је критикован рад Обласног комитета КПЈ за Косово и Метохију на основу материјала које је Павле Јовићевић, јануара 1944, упутио ЦК КПЈ са слободне територије у Црној Гори: Резолуције Покрајинског комитета КПЈ за Косово и Дукађин од новембра 1943, Прогласа и Резолуције Народноослободилачког одбора Косова и Метохије као и извештаја о дотадашњем раду Обласног, комитета Покрајинског комитета КШ. У писму ЦК КПЈ, између осталог, критикована је одлука о промени назива „Обласни комитет за Косово и Дукађин”, затим неке грешке у политичкој линији коју је спроводио Обласни комитет КПЈ и став у Резолуцији Обласног народноослободилачког одбора за Косово и Метохију о прикључењу Косова и Метохије Албанији.

сваком погледу. И баш ради тога невјероватно сам се ужелио свих вас, и настојаћу, уколико то рад дозволи, да се што прије видимо. Има тамо другова које не познајем, има и које не бих познавао а свакако је давно било кад сам се уопште ма са којим од тамошњих гледао (тј. видео)...

... Велика је празнина као и недостатак шта нам нијесте иако са закашњењем писали о вашем животу, раду и борби. То је било свакако од користи и могли (бисмо) извучити искуства. О томе колико смо трпјели што нијесмо имали ваше помоћи не треба говорити, с обзиром да знате за вел[ике] губитке, терор, услове рада итд. За ово нијесте ви криви - морате бити дисциплиновани, а ми ћемо по овим стварима расправљати (где) и кад буде потребно..."

Секретар ОК КПЈ за Косово и Метохију, Јовићевић, осврнуо се и на пријем нових чланова у КПЈ из редова бораца бригаде:

„Немојте имати строг критериј. Јер главно је какав је борац, дисциплина и одговорност, а све друго ће стећи кроз то..."

Обавестио их је и о борцима са Косова и Метохије који се налазе у пролетерским јединицама у Црној Гори и другим крајевима, као и о онима који су погинули. Пренео им је и низ порука које је требало одмах извршити: да, поред Мита Милковића, и Савка Ковачевић треба да буде спремна да пође на Косово и Метохију чим се поручи; да Алија (Драган Ђорђевић) или неки други стручњак за радио-везу такође треба да дође на Косово и Метохију; да борци и руководиоци из косовско-метохијских батаљона пишу за „Слободу", орган Јединственог народноослободилачког одбора Косова и Метохије „како би на тај начин био потпунији и што више популарисана ваша борба"; да се пренесу материјали (листови, литература и др.) које шаље онима којима су намењени - Македонији и Албанији - као и порука Миладину Поповићу да одмах пошаље „бар једну чету до Љуме" да сачека „неке другове који иду код њега" (тј. Миладина - а радило се о прихватању совјетске војне мисије при Главном штабу НОВ и ПО Албаније - прим. аутора).

У том писму Павле Јовичевић је упутио и шифру и упутство за руковање шифром, која ће служити за одржавање радио-везе између Главног штаба НОВ и ПО за Косово и Метохију и штаба бригаде.¹⁵⁴⁾

Преписка штаба Прве косовско-метохијске НОУ бригаде са обласним војним и политичким руководством се настављала, а штаб је и даље добијао многе нове информације са Косова и Метохије, па и директиве, која из разних разлога скоро никада нису биле сасвим прецизне.

¹⁵⁴⁾ Писмо се налази у архиви аутора.

Одмах пошто је бригада формирана, донета је одлука да „посебна група“, састављена углавном од бораца и руководиоца који знају албански језик, оде на специјални задатак - да се пробије у Љуму, област на албанској територији, тамо се повеже са партијском организацијом и прихвати што већи број радника из Метохије који раде у рудницима у близини Кукса, као и нове борце из Призрена и пребаци их у бригаду. Почело је да се решава једно од најболнијих питања бригаде - њено попуњавање борцима са Косова и Метохије.

Том „посебном групом“ руководили су Вуко Турковић, командант батаљона војни руководиоца, Здравко Зоговић, његов заменик Мићо Мијушковић, политички руководиоца, а сачињавали су је претежно борци из Првог батаљона бригаде. После припрема које су обављене у селу Збажде, добро наоружана група („пушкомитраљеске тројке“) кренула је на пут почетком јула 1944. и дошла у село Гаре. Требало је, по могућности, да избегава борбе све до доласка у Љуму и успостављања везе са тамошњом партијском организацијом.

У току ноћи група је прешла друм Дебар - Гостивар и упутила на Кораб, у рејон Великих Крчина. Када је следећег дана стигла на гребен изнад Пишкопеје, чула је жестоку борбу. Да би се утврдило између кога се води борба, руководство групе упутило је јачу патролу. Она је дошла до села где су је напали балисти, па се морала повући. Од сељака је прикупила податке да је на тај терен пре неколико дана пристигла Прва бригада НОВ Албаније и да јединице те бригаде воде борбу против немачких војника и балиста.

Код Циганског пролаза, група се повезала са Првом албанском бригадом, тј. једним њеним батаљоном који је био одсечен од главнине. У том батаљону налазио се и Хоџа Љеш, руководиоца албанских партизана са територије која се граничи са Дебром.

Албански партизани налазили су се у тешкој ситуацији. То су били млади борци, скоро потпуно голи и боси, гладни, а уз то и слабо наоружани, тј. без довољно оружја и муниције. У борбама против немачких јединица и балиста имали су велике губитке - по њиховим казивањима око 180 убијених и рањених.

Са тим батаљоном Прве албанске бригаде кретао се и партизански одред из Љуме, са којима је група из Прве косовско-метохијске бригаде требало да се повеже. У том одреду је било и двадесетак бораца из Призрена, углавном Срба и Црногораца, који су се прикључили Првој бригади НОВ и ПО Албаније.

Хаџи Љеш упознао је руководство групе из Прве косовско-метохијске бригаде са ситуацијом у којој се налазе албански партизани и питао да ли има могућности да се албанске јединице среде на југословенској територији. Одговорено му је да то могу да ураде, јер је руководство групе знало да на Караорману и на слободној

територији има резерве одела, оружја, па и хране, која се може уступити албанским јединицама. Хоџа Љеш и други албански руководиоци тражили су да им се „посебна група“ прикључи и да их допрати до слободне територије, што је значило да група одустане од даљег пута према Љуми.

Вуко Турковић, Здравко Зоговић и Мићо Мијушковић, после разговора са руководиоцима партизанског одреда из Љуме, који су им саопштили да је ситуација у Љуми изузетно тешка и да је одред морао да напусти ту територију - дали су пристанак да отправе албанске партизане до слободне територије, до Караормана - Дебарца.

Групи Прве косовско-метохијске одмах се прикључило двадесетак бораца из Призрена. То је била прва већа група са Косова и Метохије којом се попунила Прва косовско-метохијска НОУ бригада.

„Посебна група“ Прве косовско-метохијске бригаде, на повратку за слободну територију, била је принуђена да води борбу против непријатељских снага које су покушале да спрече кретање и ове групе и албанских партизана.

Хаџи Љеш је успоставио везу са барјактарима околних села ради преговора. Објаснио им је да кроз њихова села пролази Народноослободилачка војска Албаније, да се на том терену неће задржавати и да само тражи слободан пролаз. Барјактари су одговорили (руководиоци „посебне групе“ су присуствовали овом разговору) како су чули да је то албанска војска, али и да се са њом налази и нека бугарска војска, те да Хаџи Љеш може са својом војском да прође али Бугари никако.

Руководиоци групе из Прве косовско-метохијске бригаде уметали су се у разговор, рекли барјактарима да се не ради ни о каквим Бугарима већ о борцима Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије. Преговори су завршени без успеха.

Руководство групе из састава Прве косовско-метохијске бригаде донело је одлуку са којом се сложио и Хаџи Љеш, да се пробије преко територије коју су контролисали балисти.

После краће борбе, група из Прве косовско-метохијске НОУ бригаде, заједно са албанским партизанима, успела је да дође до села Рибнице. Кад су изашли из села непријатељ је отворио ватру, али „без одушевљења“, што је руководство групе оценило као знак да балисти желе да партизани што пре наставе својим путем.

Затим је група, заједно са албанским партизанима, прешла друм Дебар - Гостивар без борбе, избила на планину Бистра, ушла у Галичник, где су сви били добро смештени и нахрањени. Два дана касније стигли су на Караорман, где је албанским партизанима пружена помоћ у оружју, муницији, одећи, храни и санитарском материјалу.

Иако није успела да се пробије до Љуме, штаб бригаде је оценио да је руководство „посебне групе“ поступило исправно и у складу са ситуацијом на терену.